

Arbejde, fremstilling og handling

Hannah Arendts arbejdsfilosofi

Originalartikel 'Labor, Work & Action' af Thomas Engelmann, MarkenundMenschen.com, 2012
Oversat og revideret af Tommy Kjær Lasssen, VitaActiva.dk, 2013

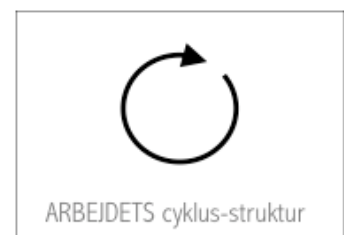
Hannah Arendt (1906-1975) var en tysk-amerikansk filosof og politisk tænkere. Hun regnes for en af det 20. århundredes mest betydningsfulde tænkere indenfor politisk filosofi. Som ung studerede hun eksistentialisme og var elev af blandt andre filosofferne Martin Heidegger og Karl Jaspers. I 1933 måtte hun emigrere til Frankrig fordi hun var jøde og i 1941 kom hun til USA, hvor hun senere fik statsborgerskab. I USA blev hun professor ved University of Chicago og The New School i New York. Særligt har hendes tænkning om totalitarisme og ondskabens banalitet vakt international anerkendelse. I 1975 modtog hun Sonningprisen i København.

Hannah Arendt skelner i sit hovedværk, "Menneskets vilkår" (The Human Condition, 1958) imellem tre former for menneskelig aktivitet: ARBEJDE, FREMSTILLING og HANDLING. I værket viser hun, at der igennem historien er blevet tænkt og talt meget forskelligt om det at arbejde; fra det antikke Grækenland, hvor fysisk arbejde blev forbundet med foragt; henover et kristent Middelalderuropa, hvor arbejde blev forbundet med pligt og kald; til moderne tid, hvor arbejde forbindes med begreber om identitet, selvrealisering og selvaktualisering.

Arendts arbejdsfilosofi præsenterer menneskelig aktivitet som et integreret samspil af tre forskellige elementer, der hver især rummer et særligt eksistensvilkår og samtidig tilbyder en særlig eksistentiel belønning eller tilfredshedsoplevelse.

Denne artikel handler om hvordan Arendts handlingsfilosofi kan bruges til at forstå de aktiviteter der foregår i det moderne arbejdsliv og til at skelne imellem de processer, der finder sted i moderne organisationer. Det er artiklens hovedpointe at alle tre aspekter må tænkes med i det moderne arbejdsliv, hvis det skal kunne tilbyde en meningsfuld og varieret eksistensoplevelse.

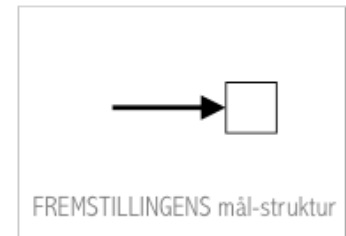
ARBEJDE er det daglige slid, hverdagens rutiner og årets faste gøremål. Arbejde er 'kroppens gøremål' f.eks. husligt arbejde som rengøring, madlavning og oprydning. ARBEJDE er også landbruges faste rytme med at pløje, så og høste. ARBEJDE har udgangspunkt i menneskelivets grundlæggende overlevelseskamp og betegner naturlige og nødvendige processer for livets opretholdelse. ARBEJDE er en tilbagevendende aktivitet, der er uden begyndelse og uden afslutning og som kræver flid,

udholdenhed, disciplin og tålmodighed. ARBEJDE kan illustreres som en cirkulær proces fordi opgaverne er tilbagevendende og resultaterne ikke er blivende.

I moderne organisationer er der tale om ARBEJDE, når vi f.eks. laver regnskab, indtaster rejseafregning, løser rutinemæssige opgaver og gør status på varelageret. Der er tale om arbejde når vi gør noget dag efter dag uden at lægge meget vægt på meningen bag. Hvis man f.eks. kun kan opremse arbejdsdagens flygtige gøremål, når man bliver spurgt om formålet med sit arbejde, har man et ARBEJDS-blik på aktiviteterne. Gøremålene er flygtige fordi de opløses efter kort tid og ikke efterlader noget blivende resultat.

FREMSTILLING er en resultatorienteret proces, der handler om mål, projekt og udvikling. FREMSTILLING er en aktivitet med en fokuseret og fremadrettet bevægelse med en klar begyndelse og en klar afslutning. FREMSTILLING er en aktivitet med en fortættet energi, hvor vi skaber en verden af menneskeskabte genstande. FREMSTILLING kan også være immaterielle projekter og udviklingsforløb. Når man fremstiller noget, er man bevidst om f.eks. omkostninger, udbytte, mål og midler. Det klassiske eksempel på fremstilling er håndværk eller kunst. FREMSTILLING starter med en idé om noget, der skal fremstilles og som så realiseres gennem brug af materialer og værktøjer. FREMSTILLING er 'håndens arbejde'. Det er en instrumentel og styret proces, der anvender en rationel logik og en værktøjsmæssig årsag-virkningstænkning. FREMSTILLING handler ikke om værdier og mening, men har et materielt grundvilkår. I FREMSTILLING vurderes aktiviteterne alene ud fra om de tjener formålet eller ej. Her hersker rationelle beslutninger og personlige holdninger og værdier er i princippet irrelevante. FREMSTILLING er en lineær proces, der kan illustreres som en pil.

I moderne organisationer er der tale om FREMSTILLING når man gennemfører projekter og holder møder for at opnå bestemte mål. Der er f.eks. tale om FREMSTILLING, når man stræber efter at reducere en organisations sygefravær alene begrundet ud fra en økonomisk betragtning. Ud fra fremstillingslogikken er det uvæsentligt at lavere sygefravær kan siges at være et mål i sig selv, eller noget der er godt i sig selv.

HANDLING er defineret som dialog med andre mennesker om emner, der er væsentlige og som har betydning for os. Det er aktiviteter, der handler om kommunikation, netværk, udveksling af idéer, holdninger, tanker, følelser og mellemmenneskelig interaktion. HANDLING har en begyndelse, men ingen afslutning. Jeg kan f.eks. starte en samtale, men jeg kan i ikke vide hvor den ender og dens konsekvenser kan i princippet fortsætte i det uendelige. – Når vi taler om emner, der betyder noget for os, udleverer vi os selv og vi viser noget af vores unikke individualitet.

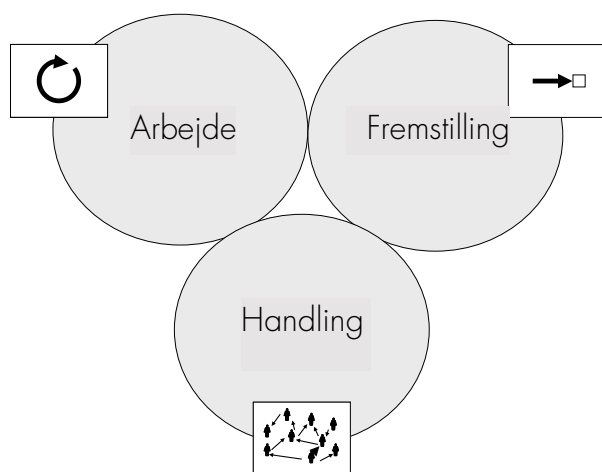
HANDLING er den del af den menneskelige aktivitet, der har med værdier, holdninger, refleksion og mening at gøre. Det er en social proces med fællesskab og forskellighed som hovedelementer. HANDLING er 'åndens' arbejde. Det er en aktivitet, der foregår direkte mellem mennesker uden at have ting, mål eller omstændigheder som omdrejningspunkt. Handling er udveksling af den frie tanke og meninger og er drevet af intentioner og ikke

slutresultater. HANDLING bryder sammen så snart det instrumentelle og målrationelle blik tager over. Vi er i HANDLINGENS domæne når diskussionen ikke er presset af at skulle ende et bestemt sted, men at det alene er vores interesser og hensigter, der driver os igennem diskussionen. I HANDLINGSDOMÆNET er målet sat til side og vi er begyndt at tale om ting, der virkelig betyder noget for os.

Der er tale om HANDLING når kolleger f.eks. i en kaffepause begynder at sætte spørgsmålstejn ved de beslutninger, de for et øjeblik siden traf i mødelokalet, og så går tilbage til mødet og med deres nye spørgsmål.

Integration af ARBEJDE, FREMSTILLING og HANDLING i det moderne arbejdsliv

Hannah Arendts distinktion mellem arbejde, fremstilling og handling handler i udgangspunktet om menneskelivet i det hele taget. Men Arendts teori kan også hjælpe os til at skabe overblik over forskellige arbejdsprocesser i den moderne organisation og give inspiration til at acceptere forskellige former for mening og motivation i arbejdet. Arendt peger på at der ligger en unik eksistentiel gevinst gemt i hver af de tre elementer. Derfor må alle tre aspekter i spil for at sikre en sund, udviklende og levende organisation.

ARBEJDE er som nævnt det domæne, hvor vi oplever livet og naturen direkte, f.eks. når vi laver mad, arbejder i haven, dyrker sport og træner fysisk med kroppen. Efter en fysisk anstrengelse, hvor man virkelig mærker, at man har brugt af kroppens ressourcer, kan man få en følelse af at være i live og opleve en dyb følelse af tilfredshed. Denne tilfredshedsfølelse er der ingen genveje til og den kan ikke opnås gennem de to andre domæner. Arbejde er en anstrengelse, der forløser et menneskeligt overskud gennem arbejdsomhed, beslutsomhed, vedholdenhed

og viljestyrke.

Pointe: ARBEJDE hører til livet og rummer en eksistentiel tilfredsstillelse der kun forløses gennem arbejdets anstrengelse. ARBEJDE er dog ikke nok. Vi kan ikke udvikle os eller skabe samfund, hvis vi ikke også beskæftiger os med FREMSTILLING og HANDLING. Et samfund der kun ARBEJDER, men ikke FREMSTILLER og HANDLER forbliver et fattigt samfund.

FREMSTILLING er det domæne, hvor vi udvikler og skaber ting der bringer en stabilitet ind i tilværelsen som naturen ikke kan levere. FREMSTILLING handler om at vi udtrykker noget af os selv igennem de ting, vi skaber.

Fremstilling er blevet et vigtigt element i det moderne liv, hvor vi med idealer om selvrealisering og selvaktualisering søger efter måder at udtrykke os på, for derigennem at opdage os selv. Det klassiske eksempel på fremstilling er som nævnt kunst og håndværk. Kunstneren opdager sig selv gennem de kunstværker, hun skaber. – Men der er også en bagside til den moderne måde at udtrykke os gennem de ting, vi skabes. For tingene kan

nemt komme til at dominere os og dermed begrænse og instrumentalisere os. Vi kan blive fanget af vore egne resultater i fremstillingsdomænet og blive genstandsgjorte af en dominerende værktøjs- og udviklingslogik.

Pointe: FREMSTILLING er et grundlæggende menneskeligt livsudtryk, men hvis livet reduceres til alene et spørgsmål om at producere, risikerer vi at gå glip af væsentlige aspekter ved menneskelivet, der kun kan findes i ARBEJDS og HANDLINGS domænerne.

HANDLING er det domæne, hvor vi beskæftiger os med de emner, der betyder noget for os, og hvor vi giver os selv til kende i dialog og samspil med andre mennesker. Handlingens domæne finder sted i det politiske og sociale rum, hvor holdninger brydes, idéer udveksles og relationer opstår. Her er diversitet, dialog, fællesskab og identitet nogle af de væsentligste grundelementer. I hverken ARBEJDE eller FREMSTILLING er fællesskab og meningsdannende dialoger nødvendige elementer. Det er i HANDLINGENS domæne at noget nyt kan blive til.

Pointe: HANDLING udtrykker en vigtig del af menneskelivet som vi risikere at miste, hvis vi reducerer livet til ARBEJDETS og FREMSTILLINGENS domæner.

Refleksioner:

- Beskriv hovedaktiviteterne i dit eget arbejdsliv. Hvordan fordeler de sig i forhold til Arendts tre domæner?
- Arendt beskriver tre forskellige tilfredshedsfølelser. Hvad er dine egne erfaringer med disse tre følelser af tilfredshed? (Glæde ved slidet, glæde ved det færdige resultat, glæde ved at anerkendes som menneske med værdier, følelser og tanker.)
- Ifølge Arendt er alle tre arbejdsaspekter væsentlige for den menneskelige eksistens. Overvej hvordan de tre elementer er tilstede i dit eget liv og arbejdsliv.
- Hvad kan man gøre for at opnå en bedre balance i et individs (eller en afdelings) arbejdsliv, ud fra Hannah Arendts arbejdsfilosofi?